

SELÇUKLU AKINLARI VE KOCAELİ BÖLGESİ

AHMET TOKSOY*

Giriş

Türk Milleti beş bin yıllık tarihi geçmişi ile dünya milletlerinin en büyüklerinden birisidir. Bu büyük millet Orta Asya bozkırlarında tarih sahnesine çıktıktan sonra kısa süre içerisinde çeşitli iklimlere değişik sebeplerden dolayı göç etmiş ve buralarda farklı adlarla anılan devletler kurmuşlardır. Bu bölgelerden birisi de Anadolu olmuştur.

Türkler, tarihte harpçi ve fatih millet olarak tanınırlar. Hayatı başka hiçbir millette görülme- yen ölçüde hareket halinde geçmiş ve tarihi, dünyanın çeşitli bölgelerindeki savaşları ve mücadeleleri ortamında gelişmiştir. Türk milletinin bu karakter yapısı çeşitli tarzlarda tefsir edilmiştir. Hakikaten Türk savaşları, tesadüf, kan dökücülük, servete susamışlık gibi iptidai ve yüksek görünme, şan ve şeref arzusu gibi basit içgüdülerle değil, fakat doğrudan doğruya insanlıktan kaynak alan bir felsefi düşünceye dayanıyordu. Bu felsefenin temeli “güneşin doğ- duğu yerden battığı yere kadar” dünyayı Türk idaresine almak ülküsü şeklinde özetlenebilir. Türk Tarihinin çeşitli bölge ve devirlerinde bütün sayılı başbuğ, hakan ve sultanlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmasından tespit etmek mümkündür¹. Bu ülkeye Asya Hunlarından Osmanlılara kadar bütün Türk devletlerinde tesadüf edilmektedir. Sayısız Türk savaşlarını manalandıran ve Türklerin “fatih millet” payesine yükselmesi sebebini açıklayan bu düşünce elbette Selçuklu Türklüğünde de yaşıyordu.

Stratejik bir öneme sahip olan Anadolu, tarihin muhtelif çağ ve devirlerinde, doğrudan doğru- dan ve batıdan derin değişiklikler ve izler bırakan, büyük istilalara ve göçlere maruz kalmıştır². Anadolu üzerinde kalıcı etki bırakan devletlerin başında Romalılar gelmektedir. Romalılar, yaptıkları büyük yollar ve bu yollar üzerinde vücuda getirdikleri müstahkem kaleler ve şehirler sayesinde, bu ülkeye ekonomik ve kültürel bir birlik vermeye çalıştılar. Ancak VI. Yüzyıl ile VII. Yüzyılın başında vuku bulan Doğu Roma-İran mücadelesi Anadolu için büyük bir felaket oldu. Kurulan şehirler ve kasabalar harabe haline gelmiştir. Bu mücadeleyi takiben başlayan ve birkaç asır devam eden, Arap-Doğu Roma mücadelesi ise daha fazla yıkılmasına ve harap olmasına yol açtı. Üç buçuk yıl süren bu mücadeleler neticesinde Anadolu şehirlerini enkaz haline getirmiş ve memleketin nüfusunu azaltmış ve bazı bölgeleri adeta çöle çevirmiştir³.

VII. yüz yılda Doğu Roma İmparatoru Heraklius’un halefleri zamanında mülki ve askeri teş- kilat tamamen değiştirilmiş ve bu ülke 18 Thema/Tem⁴e ayrıldı ki, Kocaeli bölgesi Optimat Tem’inde bulunuyordu. Merkezi o zamanki adıyla Nikomedyaya şimdiki adıyla İzmit’ti⁵.

* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1 İbrahim Kafesoğlu, “Türk Fütihat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi”, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1971, s. 3-4

2 Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, yay. Hzl. Refet Yinanç, I, Ankara 2003, s. 11

3 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 12-14

4 Thema/Tem, eyalet demektir.

5 Yinanç, Türkiye Tarihi, s.14

TÜRK AKINLARI VE KOCAELİ BÖLGESİ

Selçuklu döneminde, Türklerin Ermenilerle ilk münasebeti Çağrı Bey'in keşif akını sırasında olmuştur. Zira Karahanlı ve Gazneli devletlerinin şiddetli takip ve baskıları altında, çok güç şartların oluşturduğu ümitsizlik içinde hayatlarını devam ettiren Selçuklu başbuğları kendilerine bir yurt arama ihtiyacı duymaya başladılar. Selçuklular daha önce soydaşlarının Bizans'la mücadele ettikleri Anadolu'yu ileri de yurt edinmek amacıyla bir keşif seferi yapılması kararını verdiler⁶.

Bu kararın uygulanması Çağrı Bey'e verildi. Tuğrul Bey, kendilerine bağlı boylarla aşılması zor ve savunulması kolay olan çöllere çekilirken Çağrı Bey, üç bin kişilik bir kuvvetle batı yönünde hareket etti. O, 1015 tarihinde yıldırım hızıyla Horasan'ı geçerek Irak-ı Acem bölgesine girmeyi başardı. Ardından da 1015/16 tarihinde Doğu Anadolu hudutlarına gelerek Vaspurakan Krallığına taarruzda bulundu. Van Gölü'nün güney kısımlarına gelen Türkmenler, kral Senekerim'in oğlu David ile Sâpûr'un kumanda ettiği kuvvetlerle muharebeye tutuşarak onları mağlup etti. Selçukluların savaşı kazanması üzerine telaşa kapılan Ermeni kralı ülkesini koruyamayacağını anlayınca yukarıda anlattığımız gibi Bizans imparatoru II. Basileios'a terk etti⁷. 1018'de Türkmenler, küçük bir Müslüman emirlik olan Şeddadoğullarının arazisine girerek önce Nahçıvan ve sonra da Aras'ı geçerek Divin'i ele geçirdikten sonra bu şehrin kuzeyinde bulunan Nik şehrine geldiler. Gürcü generali Liparit⁸, maiyetinde bulunan beş bin kişilik bir kuvvetle Türkmen akıncılarına karşı çıkmaya cesaret edemediği için, bölge tamamen Çağrı Bey tarafından ele geçirildi. Arkasından da Beçni kalesinin Bizanslı komutanı Vasak Pahlavuni'nin kuvvetlerini bozguna uğrattı⁹. Çağrı Bey'in akınından sonra Anadolu üzerine ikinci Türkmen akını Selçukluların büyük Yabgusu Arslan'ın Gazneli Mahmut tarafından tutuklanmasından sonra ona tabi olan boy ve oymaklar tarafından gerçekleştirildi. Selçuklu Arslan Yabgu'nun 1025'de Gazneli sultanı tarafından hile ile hapsedilmesinden sonra bu boyların önemli bir kısmı Mahmud tarafından Horasan'a geçirildi. Yabgulu adı verilen bu Türkmenler daha önce bu bölgeye gelmiş olan Türkmenlerle birleşerek kendilerini rahat bırakmayan Tûs valisi Arslan Cazib'i mağlup ettiler. Bunun üzerine Gazne sultanı Mahmud, 1028 tarihinde Türkmenlerin üzerine yürüyerek onları bozguna uğrattı. Birçoğu çöl ve dağlık bölgelere kaçtıktan başka iki bin çadırılık bir kısmı ise Irak-ı Acem yolu ile Azerbaycan'a gelerek buradan Bizans üzerine akınlarda bulundular¹⁰.

Gazneli sultanı Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen Mesut, saltanatının ilk yıllarında Türkmenlerle gayet iyi geçinerek onlardan istifade etti. Ancak bir müddet sonra Türkmen başbuğlarından bir kısmının Gazneli valisi Taş Ferraş tarafından öldürülmesi diğer Yabgulu başbuğlarını telaşa düşürdü. Başta Yağmur Bey'in maiyetindeki Türkmenler, Çağrı Tuğrul Beylerin eniştesi Kızıl Bey, Boğa, Anasioğlu, Dana, Göктаş ve Mansur Bey'in idaresinde sayıları on bini geçen Türkmenler, Gaznelilere karşı harekete geçtiler. Kendilerine karşı harekete geçen Taş Ferraş başta olmak üzere diğer Gazneli kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Daha sonra bir kısmı Irak-ı Acem'de kalmakla beraber bir kısmı da Azerbaycan'a geldiler. Yabgulu Türkmenleri, daha önce buraya gelmiş olan soydaşları ile birleşerek yeni yaylak ve kışlaklar oluşturdular

6 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 35

7 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 31

8 General Liparit, 1048'de Pasinler savaşında Türklere esir düşen Liparit'in dedesidir. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 41

9 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 34

10 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 32

(1036). Ardından da buradan Doğu Anadolu'da Bizans idaresindeki Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerine akınlar yaptılar. Hatta bu sırada Müslümanların elinde bulunan Tiflis'i kuşatmakta olan IV. Bagrat'ı geri çekilmeye mecbur ettikten sonra Van Gölü havzasına akınlarda bulundular. Burada karşılıklı çıkan Bizans Generali Haçik'in kumandasındaki kuvvetleri mağlup ettiler¹¹. Elcezire ve Musul üzerine akın yapan başka bir Türkmen kuvveti 1042/43'de kuzeye yönelerek Aras Irmağı yörelerindeki Beçni kalesine taarruz ettiler. Ancak Anı şehrinin Bizanslı valisi Gagik'in müdahalesi üzerine kaleyi ele geçiremedilerse de buradan hareketle Murat ve Dicle ırmaklarının kolları üzerindeki yörelere akınlarda bulundular. Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine giren Türkmenler, Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in buyruğu üzerine, Bizans üzerine akınlarda bulunmaktan geri kalmadılar¹². Anadolu'da Türkmen harekâtı devam ederken Çağrı ve Tuğrul Beyler de Horasan'da bağımsızlık savaşını kazanarak Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını sağlamışlardı. Bundan sonra Oğuzların Anadolu üzerine yaptıkları akınlar daha planlı ve programlı bir hal alacaktır.

Sultan Tuğrul Bey döneminde ilk akın yukarıda Azerbaycan'a gelip yerleşen ve buranın hâkimi ile işbirliği yapan Türkmenler tarafından yapıldı. Türkmen otuz kadar başbuğlarının Vehsudan'ın kendilerine ihanet edip öldürmesi üzerine onunla mücadeleye başladılarsa da başarılı olamayınca Azerbaycan'dan ayrılmak zorunda kaldılar ve Güneydoğu Anadolu bölgesine akınlar yaparak bu bölgede faaliyetlerini gerçekleştirdiler¹³.

Dandanakan zaferinin ardından Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra toplanan kurultayda fethedilen ve fethedilecek bölgeler Selçuklu başbuğları arasında paylaştırıldı. Bu fetih planları gereğince batı yönünde yapılacak fetihleri kendi üstüne alan Tuğrul Bey, devletin başkentini Nişapur'dan Rey'e taşıdı (1043). Böylece Anadolu'da düzenli Selçuklu ordularının seferleri ve fetihleri başladı. Anadolu'nun başkent Rey'den yönetmeye başlayan Sultan Tuğrul Bey, amcası Yusuf Yinal'ın oğlu İbrahim Yinal'ı Hemedan ve Isfahan il ve yörelerinin, diğer amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resul Tegin'i¹⁴ Hazar Deniz'i bölgesinin, öteki amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ile kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakut'i de Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirdi. Ayrıca Selçuklu prenslerinin buyrukları altına kalabalık Türkmen kuvvetleri de verildi. Bu sırada Bizans, Doğu Anadolu'ya tamamen hâkim olmuş, Derbent ve Hazar Deniz'i kıyılarında Şirvanşahlar, Nahçıvan, Gence ve Dübeyl illerinde Şeddadoğulları, Tiflis'te ise Câferoğulları beylikleri hüküm sürüyorlardı¹⁵. Kısaca Türk fütuhâtı öncesinde ve sonrasında Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinden söz etmek mümkün değildir. Türkmenler, Anadolu'da Bizans İmparatorluğu ile mücadele ederek fethetmişlerdir. Bu fetih düzenli ve planlı bir şekilde sürdürülmüştür.

Musa Yabgu'nun oğlu Hasan Bey, Pasin ve Erzurum yörelerini akınlara uğrattıktan sonra Van Gölü havzasına yönelerek burayı istilaya başladı. Bizans İmparatoru Kostantin Monomakhos ile Sultan Tuğrul Bey arasında dostluk muahedesi yapılmış olmasına rağmen bu akınını sürdürmesi üzerine bölgenin Bizans valisi Aaron, kalabalık Türk ordusu karşısında Gürcistan'ın Bizans valisi Kekavmenos'tan yardım istedi. İki ordu Aras kenarında Beçni civarında Stranga

11 Rene Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, Çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005, s. 558-559; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasya, Ankara 1987, s. 76; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 33

12 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 44

13 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 45 vd.

14 Mükrimin Halil Yinanç, Bizans kaynaklarının Ebû Malik diye isimlendirdikleri üçüncü kardeşlerinin de aynı bölgeye gönderildiğini ifade etmektedir. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 39-40

15 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 39; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 49

çayının/Büyük Zap suyu yanında karşılaştılar. Bu savaşta pusuya düşürülen Türk ordusu yenilgiye uğradı. Başta Hasan Bey olmak üzere birçok Selçuklu komutanı şehit edildi¹⁶.

Sultan Tuğrul Bey, şehit olan Hasan'ın ve mağlup olan Selçuklu ordusunun intikamını alması için bu sıralarda Şehrizor taraflarını itaat altına almakla meşgul olan İbrahim Yinal'a Azerbaycan valiliğini vererek Anadolu seferine memur etti. Erran bölgesinin bir kısmını Selçuklu hâkimiyetine alan Kutalmış'ı da onunla birleşmek üzere görevlendirdi. İki Selçuklu şehzadesi birleşerek Bizans ülkesine hareket ettiler. Türk ordusuna mukavemet edemeyeceğini anlayan Vaspurakan/Van Gölü havzası ile Iberia/Gürcistan valileri Aaron ve Kekavmenos, imparatora haber göndererek yardım istediler. İmparator, Bizans'ın himayesini kabul etmiş olan Gürcü komutan Liparit'e haber göndererek bütün Gürcistan ve Abhazya kuvvetleriyle birlikte Bizans ordusuna katılmasını istedi. Aras Nehri'ni takip ederek ilerleyen ve yürüyüş yolları üzerinde Bizans ordusunu bulamayan Türk başbuğları ise Pasinler üzerinden Erzurum'a buradan da Artze/Kara-Arz/Karaz önlerinden geçerek Tercan bölgesindeki Kötür ve Vican/Bican'a kadar ilerlediler. Kötür'de bulunan Sımpata-pert (Sımpat kalesi)'i muhasara ederek ele geçirdikten¹⁷ sonra geriye dönerek büyük bir ticaret şehri olan Kara-Arz/Karaz'ı kuşattılar. Kısa bir muhasaradan sonra burayı fethederek¹⁸. Bu zaferden sonra Türk başbuğları Bizans ordusunu aramağa başladılar. Bu sırada Liparit ile birleşen Bizans ordusu da sığınmış oldukları dağdan inip Pasinler ovasına ulaştılar. Nihayet Kapetru kalesinin bulunduğu yere gelerek burada ordugâhlarını kurdular¹⁹. Aristakes'in ifadesiyle Türkler, bu akın sırasında Pasinler ovasının ve Erzurum'un boş yerlerini doldurarak bölgenin dört bir köşesini ele geçirdiler²⁰. 18 Eylül 1048/49'de Türk ordusu da Kapetru önlerine gelerek karargâhını kurdu. İki taraf arasında akşama doğru başlayan mücadele bütün gece devam etti ve savaşı Türk ordusu kazandı. Bizans komutanı Liparit esir alındı²¹. İbrahim Yinal, esir ve ganimetleri Rey'de bulunan Tuğrul Bey'e götürdü.

İslam Kaynaklarından İbn'ül Esir'de Pasinler savaşı anlatılırken, "Maveraünneh'r'de bulunan Oğuzların büyük bir kısmı İbrahim Yinal'ın yanına gelmişti. Bunun üzerine İbrahim Yinal onlara; "sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamamız dolayısıyla ülkem sıkıntı içine düştü. Bana kalırsa yapacağınız en doğru hareket Rumlara karşı gazaya çıkıp Allah yolunda gaza etmenizdir. Böylece ganimet de elde edebilirsiniz. Ben sizin peşinizden gelip yapacağınız işlerde size yardımcı olacağım" dedi. Oğuzlarda bu sözleri kabul ederek Anadolu üzerine sefere çıktılar. Oğuzlar, İbrahim Yinal'ın önünden ilerlediler ve İbrahim Yinal da onları takip etti. Malazgirt'ten Erzurum'a kadar ilerlediler. Trabzon'a ve o bölgedeki bütün şehir ve kasabalara kadar uzandılar. Bu sırada Rumlar/Bizanslılar ve Abhazlardan müteşekkil bir orduyla karşılaşarak savaşa tutuştular. Aralarında zor bir savaş cereyan etti. Sonunda Türkler kesin bir savaş kazandılar²². Yine başka kaynaklarda da Van Gölü havzasından Anadolu'ya giren Türk ordusu, Eleşkirt üzerinden Pasinler ovasına geldi. Bu bölgede yirmi dört kasabayı ele geçirdikten sonra Erzurum eyaletine yayıldılar. Batıda Khaldaia/Karadeniz bölgesi ve Erzincan, kuzeyde İspir, Taik/Taok/Oltu ve çevresi ve Arşarunik kalelerine, güneyde ise Daron/Taron/Muş, Haşdıank

16 Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 573; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 40-41

17 Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 86 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 41-42; Ahmet Toksoy, "Anadolu'nun Fethinde Pasinler Savaşının Yeri ve Önemi", Türk Yurdu, S. 294, XXXII, Şubat 2012, s. 59

18 Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 86

19 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 42

20 Aristakes, Aristakes Lastivertc'i's History, New York, 1985, s. 18

21 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 42; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 575-76; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 89-90

22 İbn'ül-Esir, El Kâmil Fit-Tarih, IX, Çvr. A. Özaydın, İstanbul 1987, s. 414-415

ve Khortziank'a, kuzeydoğuda ise Sisak/Ağrı²³ kadar ilerlediler²⁴. Görüldüğü üzere Türk boyları Pasinler savaşı ile birlikte artık Doğu Anadolu'da yerleşmeye başladı ki, bundan sonra yapılacak olan Türk akınlarına kolaylık sağlayacak, böylece Anadolu Türk yurdu haline gelecektir.

1054'de Tuğrul Bey, Anadolu seferine çıktı. Bir yandan Türkmenlerin sınır bölgelerinde yığılması ve Anadolu'da yurt kurmak ihtiyacı, diğer yandan Bizans'ın Türkler üzerine taarruzları bu seferin sebepleri arasında yer almaktadır²⁵. Anadolu sınırlarını aşan Sultan, Van Gölü'nün kuzey-doğusundaki Bargiri/Muradiye'yi ele geçirdikten sonra Erciş'i kısa bir kuşatmadan sonra fethetti. Harekâtına devam eden Selçuklu Sultanı, Malazgirt önlerine gelerek burayı kuşattı. Diğer taraftan ordusunu üç kısma ayırarak bir kısmını Çoruh havzasına gönderdi. Birinci kol Oltu bölgesinden geçip Çoruh ırmağı vadisini akınlara tabi tuttuktan sonra geri dönüşleri sırasında Bayburt civarında kendilerine saldıran bir Frank kuvvetiyle savaştılar. Yapılan mücadele sırasında Türk kuvvetlerinin başbuğu şehit edildi. Türk kuvvetleri ise başarılı bir şekilde geri çekilmeyi başardı. İkinci Selçuklu kolu ise kuzeyde Kafkaslara, batıda Canik ormanlarına, güneyde Tercan, Hanzit ve Erzincan'a kadar ilerledi. Kars yönünde ilerleyen üçüncü Selçuklu kolu da burada Bizanslı vali Gağık ile yaptıkları savaşta Bizans kuvvetleri adeta imha edersine mağlup ettiler²⁶. Seferi anlatan kaynaklarda akın sırasında Sultan Tuğrul Bey'in yanında kadın ve çocuklarında bulunması Türkmen göçlerine veya orduyu takip eden ve yurt arayan Oğuz boylarına delalet etmektedir²⁷.

Sultan Tuğrul Bey, imparatorluk içinde ortaya çıkan çeşitli buhranlar sebebiyle, Anadolu harekâtını bizzat yönetmemekle birlikte görevlendirdiği Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen Beyleri, Anadolu'da, Bizans'a karşı askeri harekâtı sürdürdüler. Tuğrul Bey, bu sırada birçok Türkmen boy ve oymaklarını maiyetine alarak Bizans'a karşı gaza etmek amacıyla gelmiş olan Yakutî Bey'i Azerbaycan ve Anadolu hudutlarına tayin ederek gazaya memur etti. Yakutî ile maiyetinde bulunan Türk emirlerinden Sabuk/Saltuk 1057'de Doğu Anadolu'ya sürekli ve başarılı akınlarda bulundular. Türk akınlarına karşı Bizans İmparatoru Nikephoros Briyennios'u Kapadokya valiliği ile birlikte Anadolu'da bulunan Rumeli ve Makedonya birliklerinin komutanlığına tayin etti. Fakat bu General, Emir Sabuk'un harekâtını durduramadığı gibi onunla yaptığı bütün muharebelerde mağlup oldu²⁸.

Yakutî Bey'in nezareti altında faaliyete geçen Türkmen beyleri, Bizans ülkesine taarruz ediyorlardı. İbrahim Yinal'ın maiyetinde olarak Sultan Tuğrul bey'e karşı isyan etmiş olan Türkmenlerin bir kısmı da bu mücahitler ile birleşerek onların miktarını artırdılar. 1058'de Kars şehrini muhasara ederek kalesi müstesna olmak üzere, bu beldeyi ele geçirdiler. Daha sonra Anı şehrini kuşatma altına aldılarsa da ele geçiremediler. Bundan sonra Pasinler bölgesine gelerek burada bulunan şehirlerin bir kısmı ile Ügümü'yi fethettikten sonra Muş ve Malazgirt bölgesine akınlarını devam ettirdiler²⁹.

23 Sisak, İslam kaynaklarında Siscan olarak geçmektedir. Strabon'da ise Sakastan yani Sakaların yerleştiği Ağrı ve havalisidir. Bkz. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul 1996, s. 122

24 Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574

25 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 129

26 Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 100; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 584; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 44

27 Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 131

28 Bu akınlar hakkında geniş bilgi için bkz. Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 586vd; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 45; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 55

29 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47

Azerbaycan ve Erran bölgesinden gelen kesif Türkmen kuvvetleri Pasinleri geçerek Erzurum bölgesindeki şehirleri ele geçirerek ileri harekâtlarına devam ettirdiler. Nihayet önce Erzincan ve arkasından da Kemah'ı fethederek Türk hâkimiyetine soktular. Kemah'ın fethinden sonra harekâtlarına devam eden Türk kuvvetleri Fırat Irmağını takip ederek Harput civarındaki şehirlere akın yaptılar. Bu kuvvetlerden bir kol, Çoruh vadisini takip ederek Kelkit bölgesini ele geçirdikten sonra ileri harekâta devam ederek Şarki Karahisar'ı fethetti³⁰. Büyük Selçukluların önemli başbuğlarından birisi olan Dinar, emrinde bulunan Selçuklu kuvvetleriyle Malatya üzerine hareket etti. Selçuklu başbuğu önce güney yönündeki bölgeyi ele geçirdikten sonra Malatya'yı kuşattıktan kısa bir süre sonra fethetti (1058)³¹.

1059'da Sultan Tuğrul bey'in emri ile Anadolu akınları yeden başladı. Yakutî Bey, beraberinde Horasan Sâîlâr'ı, Kapar, Kicaciç³² ve Sabuk adlı Selçuklu emirleri olduğu halde Van Gölü'nün kuzeyinden Anadolu'ya girdi. Emir Sabuk, kuzey bölgesine yöneldi ve Sivas üzerine hareket ederek burayı ele geçirdi. Horasan Sâîlâr'ı Urfa'yı kuşattı ise de başarılı olamadı. Selçuklu ordusu kış mevsiminin yaklaşması üzerine kışlaklara dönmek zorunda kaldı³³. 1062'de Tuğrul Bey, Azerbaycan ve Erran'a gelerek daha önce İbrahim Yinal'a ardından da Kutalmış'a tabi olan bu bölgeleri yeniden kendisine tabi kıldıktan ve özellikle Anadolu harekâtını inceleyip denetledikten sonra Irak'a gitmek üzere bu bölgeden ayrıldı. Bununla birlikte Anadolu harekâtını devam ettirme görevini yeniden Yakutî'ye verdi. Selçuklu başbuğu yanında Horasan Sâîlâr'ı ve Cemcem³⁴ ve İsulî³⁵ adlı emirlerle Anadolu'ya girdi. Başta Ergani olmak üzere kuzeyindeki Bağın, Tulhum'a kadar harekâtı devam ettirdiler. Dicle ile Fırat ırmakları havzalarını da akınlara uğrattıktan sonra Azerbaycan'daki üslerine geri döndüler³⁶.

Tuğrul Bey zamanında Anadolu'nun kapıları Türkmenlere açılmış özellikle Pasinler savaşından sonra Doğu Anadolu ve Güney-doğu Anadolu bölgesinden sonra Orta Anadolu bölgesinde de yerleşmeler vuku bulmuştur. Tuğrul Bey öldüğü zaman Türk akıncıları Kızıl Irmak havzasına kadar uzanmışlardı. Mükrimin Halil Yinanç; "... İbrahim Yinal, Kutalmış ve Resul Tekin'in çıkardıkları isyanlar Tuğrul Bey döneminde Anadolu'nun tamamen fethedilmesine mani olmuştur" yorumunda bulunarak Türk akıncılarının durumunu ortaya koymaktadır.

Sultan Alp Arslan devlette huzuru ve istikrarı sağladıktan sonra 1064'de büyük bir ordu ile Horasan'dan Azerbaycan'a geldi. Burada bulunan Türkmen boy ve ulusları, reisleri ile birlikte sultana katıldılar. Sultanın kardeşi olup uzun zamandan beri Bizans hudut komutanlığı yapan Yakutî ile aralarında İbrahim Yinal ve Kutalmış'ın oğullarının da bulunduğu diğer Selçuklu şehzadeleri de sultanın huzuruna geldiler. Sultan ordusunun bir kısmını oğlu Melik-şah ile kardeşi Yakutî'nin emrine verip vezir Nizamülmülk'ü bunların yanına katarak Vaspurakan bölgesinde bulunan ve şimdikiye kadar fethedilmemiş olan müstahkem şehirlerin ve kalelerin ele geçirilmesine memur etti³⁷. Melik-şah komutasındaki Selçuklu ordusu başta Anberd³⁸, Sür-

30 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

31 Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 107

32 Selçuklu başbuğu, Ermeni kaynaklarında bu adla anılmaktadır Bkz. Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

33 Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 591; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47-48; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

34 Bu Türkmen başbuğunun türbesi muhtemelen Erzurum'da bulunmakta ve Cimcime sultan olarak anılmaktadır.

35 Kaynaklarda İsulî olarak geçen bu ismi Prof. Dr. Osman Turan Yusuf olarak kabul etmektedir. Bkz. Turan, Selçuklular Tarihi, s. 153

36 Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 113; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 57

37 Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, Hzl. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, I, s. 60; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 51

38 Anberd, Eçmiyazın'ın takriben 20 km. kuzeyindedir. Bkz. Honigmann, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, s. 175 ve 184

marı³⁹ ve Meryemnişin olmak üzere Van Gölü havzasındaki kaleleri ele geçirdiler. Özellikle ünlü bir şehir olan Meryemnişin günlerce süren ve gece gündüz yapılan çarpışmalardan sonra fethedildi⁴⁰.

Sultan Alp Arslan ise Nahçıvan'a geldikten sonra Aras Irmağını teknelerden oluşturulan köprüden geçerek ileri harekâta başladı. Bu arada Bizans'ın Doğu Anadolu'da hâkimiyetinin çökmesi üzerine Lori'yi kendisine başkent yaparak bir Ermeni prensliği kurmaya çalışan Ermeni prensi Davidoğlu Giorg'un; "yıllık vergi verme" karşılığında Selçuklu vasalı olması önerisini kabul etti. Daha sonra Gürcistan bölgesine girerek Tiflis-Çoruh Irmağı arasındaki bölgeyi ele geçirdi. Bundan başka birçok bölgeyi ele geçirdikten sonra Şavşat üzerinden Vaktiyle Sakaların yerleştiği onların bir kolunun adına izafeten Tao veya Taik adı verilen bölgeye girerek önemli bir merkez olan Panaskert'e ulaştı. Daha sonra Sepidşehr/Akşehir olarak da ifade edilen Akhalkelek/Ahilkelek yörelerini ele geçirdi (Temmuz 1064). Bundan başka Sultan, Gürcü kuvvetlerinin savunduğu Borçalı Irmağı kıyısında bulunun Allaverdi kentini şiddetli çarpışmalardan sonra hücumla fethetti. Gürcü prensi IV. Bagrat, Selçukluların karşısına çıkamayıp kaçtı ise de daha sonra Sultana bir elçilik heyeti göndererek "itaat ve tabiiyetini" arz edip yıllık vergi vermek şartıyla barış isteğinde bulundu⁴¹.

Bu başarılarından sonra Selçuklu Sultanı, beraberinde oğlu Melik-şah olduğu halde Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Anı üzerine hareket etti. Arpaçay üzerinde bulunan, yüksek ve sağlam surlar, içi su dolu derin hendeklerle korunan Doğu Anadolu'nun bu ünlü kalesi, Bizans generalleri Bagrat ve Grigor tarafından savunulmaktaydı. Anı ahalisi Sultan ve askerlerini ilk önce tacir olarak düşünmüşlerdir. Çünkü şimdiye kadar şehir ve çevresinde düşman askeri görmemişlerdi. Bizans birlikleri şehir dışında karargâh kurup kaleyi kuşatmak isteyen Türk askerlerine karşı saldırıda bulundularsa da yenilgiye uğrayıp kaleye sığınmak zorunda kaldılar. Çok geçmeden kaleyi kuşatan Selçuklu kuvvetleri, özellikle lağımçılar ile kalenin karşısına kurulan tahtadan bir kule üzerindeki mancınığın ve stratejik öneme sahip noktalara yerleştirilen okçuların gece gündüz azimle savaşmaları sonucunda, nihayet Büyük Sultan Alp Arslan'ın uyguladığı mahirane savaş taktiği sayesinde fetih gerçekleşti. Böylece kaynaklarda, "asla zapt edilemez" biçiminde nitelenen Anı kalesini Türk hâkimiyetine geçmiş oldu⁴².

Sultan Alp Arslan, Anadolu'dan ayrılarak imparatorluğun başka bölgelerinde faaliyetine devam ederken Selçuklu şehzadeleri ile Türkmen başbuğları Anadolu'da gaza ve fütuhâtı devam ettirdiler. Horasan Sâlârı unvanının taşıyan emirlerden biri Dicle Nehri kıyısındaki kalelerden birçoğunu ele geçirdikten sonra Urfa'yı kuşattıktan başka etraftaki kasabaları akınlara uğrattı. Yine Karahanlı hükümdarlarından Tamgaç Han'ın oğullarından Hanoğlu Harun Selçuklu hizmetine girdikten sonra Anadolu üzerine akın yaparak Suriye sınırında bazı kaleleri ele geçirdi⁴³.

39 Sürmari, içinde akarsuların, bağ ve bahçelerin bulunduğu bir şehirdi. Bkz. Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 60

40 El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, Çvr. Necati Lügal, Ankara 1999, s. 24; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 597; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 61

41 El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 25; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 60; Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136), s. 118-119; Gürcistan Tarihi, çvr. Hrand D. Andreasyan, Yay. Hzl. Erdoğan Mercil, Ankara 2003, s. 287-288; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 596; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 60; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 52; Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı, Ankara 1992, III, s. 15

42 El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 26-27; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 65 vd; Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136), s. 119-120; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 598; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 61

43 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 53

1066'da Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'ya akın yapmakla görevlendirilen Gümüştekin, maiyetinde Afşin, Ahmed-Şah ve daha birçok Türk beyleri bulunduğu halde Murat ve Dicle Nehirleri havzasındaki şehirlerin birçoğunu ele geçirdikten sonra El-Cezire bölgesine girerek Ergani ve Nizip yörelerini akınlara uğrattıktan sonra bir takım kaleleri ele geçirdi. Daha sonra Fırat'ı geçerek Hısn-ı Mansur/Adıyaman havilisine girdi. Burayı akınlara tabi tutuktan sonra Bizans'ın hudut komutanı Aruantanos ile yaptığı savaşı kazandı. Bu başarılı hareketten sonra Gümüştekin ve diğer Selçuklu emirleri büyük ganimetlerle Ahlat'a geri döndüler. Fakat bu arada Afşin Bey ile Gümüştekin anlaşmazlığa düşerek tartışılar. Bunun sonucunda Gümüştekin, Afşin Bey tarafından öldürüldü. Afşin Bey, bu hadisenin cezasız kalmayacağını bildiğinden dolayı kendisine tabi boyları ve oymakları alarak batıya kaçtı. Afşin Bey ile beraberindekiler Fırat'ı geçerek Bizans üzerine hücumla başladılar. Bölgede faaliyette bulunan diğer Türklerle de işbirliği yaparak başarılı fetihlerde bulundular ki, bunun sonucu olarak Dülük, Raban, Artah ve Keysum kalelerini fethettiler⁴⁴. Afşin Bey'de yaptığı bu başarılı akınlar üzerine Sultan Alp Arslan tarafından affedildi.

Bu arada Bizans imparatoru Kostantin Dukas tarafından doğu orduları başkumandanlığına tayin edilen Nikephoros Botaniates imparatorluğun güney ve doğu hududundaki kalelerin tahkimi, surların tamiri ve buraları müdafaa edecek kuvvetlerin tedariki ile meşgul olmaya başladı. Bu arada Malatya, Sivas ve Divriği gibi önemli şehirlerin surları onarıldı. Ancak imparatorun ölümünden sonra tahta çıkan Eudokia zamanında Türk taarruzu yeniden başladı. Malatya'da toplanan Bizans ordusu Emir Afşin komutasında yapılan akına karşı koyamadan dağıldı. Türkler bu zaferden sonra Tohma vadisini takip ederek Kayseri üzerine akın yaparak bu şehri ele geçirdiler. Buradan Adana ve Seyhan taraflarına inerek muhtelif akınlarda bulduktan sonra Halep yöresine kendi hareket üslerine geri döndüler⁴⁵. İmparatoriçe, Türk taarruzları karşısında imparatorluğun pek az müddet zarfında yıkılacağından korkarak bu hücumları durduracak ve Türk taarruzunu önleyecek muktadir bir komutan aramaya başladı. Nihayet, Romanos Diogenes'i hem imparator aday ve ham de kendine eş olarak seçti. Diogenes, daha işe başlar başlamaz orduyu islah edip, Türklerle muharebe için hazırlıklara başladı⁴⁶.

Bu sırada Alp Arslan da büyük bir ordu ile Aras'ı geçip Gürcistan'a girdi. Emir Sav-tekın Türk ordusunun öncü kitalarına kumanda ediyordu. Gürcistan'a giren Türk ordusu iki kaleyi ele geçirdikten sonra Kaheti bölgesine yöneldi. Buranın hükümdarı mukavemet edemeyeceğini anladığından dolayı tabiiyetini bildirdikten sonra sultanın huzuruna gelerek İslam dinini kabul etti. Bunun üzerine sultan evvelce hâkim olduğu bölgesini yeniden kendisine verdikten başka kral Bagrat'a ait olup fethedilen bölgeleri de ona bağladı. 1067 Aralık ayında Karthli ülkesine girdi. Türk akıncıları Arguet bölgesini geçerek Sver kalesi önlerine kadar geldiler ve kısa bir kuşatmadan sonra burayı ele geçirdiler. Bir müddet Tiflis'te kalan sultan burada bir cami yaptırdı⁴⁷. Arkasından da Bagrat'ın gönderdiği elçileri kabul etti. Sultan kışın şiddetine bakmayarak Sumheti bölgesine girip Kars önlerine kadar geldi. Burayı da ele geçirdi. Kış mevsiminin etkisi azaldıktan sonra sultan bir taraftan Gürcistan'ın içlerine diğer taraftan da Abhazy'a kuvvetler gönderdi. Bu kuvvetler Karadeniz bölgesindeki şehirleri ele geçirerek Rize üzerinden Trabzon'a kadar akınlarını ilerlettiler. Sultan bundan sonra tekrar Karthli bölgesine girerek Tiflis'e geldi. Bu civardaki pek çok kale ile birlikte Rusthav Hisarını da fethetti.

44 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 54

45 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 54-55

46 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 55

47 Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 76-78; Gürcistan Tarihi, s. 290-291

Gürcü kralı Bagrat, Sultan'ın tabiiyetini kabul ettiğini bildirmesi üzerine akınlarını durdurdu⁴⁸. Büyük Sultan Alp Arslan'ın Gürcistan bölgesinin ele geçirilmesi ve tabiiyete alınması üzerinde bu kadar ciddiyetle durmasının sebebi, Bizans'ın tabii ve müttefiki olan Gürcistan ile birlikte Abhazy Krallığını ortadan kaldırdıktan ve kendisine bağladıktan sonra Anadolu'ya girmek ve Bizans İmparatorluğuna büyük bir darbe vurmaktır. Zira büyük Oğuz muhacereti sultanı buna zorluyordu. Ancak Türkistan'daki durumun karışıklığı üzerine sultan geriye dönmek zorunda kaldı⁴⁹. Sultan geri dönerken yanındaki orduların bir kısmını Anadolu hudutlarında bıraktı. Böylece buradaki kuvvetlerin sayısı arttı. Bu cihat ve gaza ordularının başbuğları Selçuklu şehzadelerinden Kutalmış'ın oğlu Mansur ve Süleyman, Sultan'ın kardeşi Yakutî, sultanın eniştesi Erbasan/Kurtçu ve Türkmen Emiri Sanduk/Saltuk idi⁵⁰.

Bizans imparatoru Romanos Diogenes, gittikçe artan Selçuklu akınlarını durdurmak amacıyla, büyük bir çaba göstererek Anadolu'dan özellikle Kayseri yörelerinden çok sayıda asker topladığı gibi, Rumeli'deki Uz ve Peçenek Türklerinden de kuvvetler sağladı. Ayrıca Frank, Alman, İskandinav ve İtalya Normanlarından ücretli askerleri de ordusuna kattı. İmparator Mart 1068'de Suriye yönünde hareket etti. Kayseri'ye gelmeden önce Selçuklu kuvvetlerinin Niksar'ı ele geçirip yağma ettiklerini haber alınca yolunu değiştirdi. Önce Sivas ardından da Divriği yönünde yürüyüşüne devamla bu bölgede kendisine saldıran Selçuklu kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bıraktı. Kazandığı bu ilk başarıdan sonra imparator, Maraş'a gelip buradan Fırat boylarına gönderdiği birliklerle sol ve arkasını emniyet altına almak istedi ancak bu yörelerde harekâta bulunan Selçuklu Has İnal, Bizans kuvvetlerini mağlup ettiğinden dolayı imparator, planını değiştirmek zorunda kaldı⁵¹. Çok geçmeden Kuzey-Suriye inen imparator, Halep bölgesine yağma ettikten başka Membic kalesini de ele geçirdi. Bu bölgede Hanoğlu Harun ve Halep Emiri Mahmud, Halep yöresinde faaliyet gösteren Bizans askerlerine saldırarak onları mağlup etti. Bunun üzerine Halep bölgesine gelen imparator, burada Selçuklu kuvvetleriyle şiddetli bir savaşa tutuştu. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği savaştan sonra imparator, daha önce Selçukluların eline geçen Artah ve İmm kalelerini ele geçirerek Çukurova'ya indi. Bu nazik duruma rağmen Afşin Bey, yanında Ahmet-şah olduğu halde Orta-Anadolu yönünde akınlarda bulundu. Hatta Sakarya Irmağına kadar ilerleyerek ünlü Amuriye kentini ele geçirdi. İmparator, Afşin'in yolunu kesmek için harekete geçtiyse de Selçuklu başbuğu yıldırım hızıyla geri döndü ve imparator da kışın yaklaşması üzerine İstanbul'a gitti⁵².

1069'da Selçuklu şehzadelerinin maiyetinde Anadolu'ya akın yapmağa memur olan Türkmen başbuğları; Afşin, Ahmed-şah, Uvakoğlu Atsız ile kardeşi Çavlı, Arslantaş, Türkmen, Demleç-oğlu Mehmed, Sanduk, Tavtavoğlu ve Tarankoğlu doğu, güney-doğu ve güney bölgelerinden Bizans'ı sıkıştırılmaya başladılar⁵³. İmparator Romanos Diogenes bu taarruzları durdurmak için kuvvetli bir müfreze gönderdi ise de bu ordu mağlup olmaktan kurtulamadı. Bunun üzerine imparator, Manuel Komnenos komutasında Sivas'a, Philaretos Brachamios kumandasında da Malatya'ya iki ordu sevk ettikten başka, üçüncü bir ordu ile de bizzat kendisi harekete geçerek Kayseri yörelerine geldi. Buralarda harekât halinde bulunan bir Türk kuvvetini geri püskürttüktan başka Fırat'a kadar harekâtını sürdürdü⁵⁴. İmparatorun amacı Ahlat'ı ele geçir-

48 Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 78-80; Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, II/V, Ankara 1999, s. 31-32; Gürcistan Tarihi, s. 290-291

49 Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 80

50 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 57

51 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 67-68

52 Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 137; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 58-59; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 68

53 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 59

54 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 69

dikten sonra Doğu Anadolu'da Türk hâkimiyetine giren belli başlı kaleleri işgal etmekte. Ancak İmparator, Harput yörelerine geldiği zaman Selçuklu kuvvetleri Malatya'da bulunan Philaretos'u yenilgiye uğratıp perişan ettiler. Yanında az miktarda askerle kaçan Bizanslı komutan güçlükle imparatora katıldı. Buna rağmen imparator da Palu'ya gelebildi. Bütün bu olaylar olurken Türk kuvvetleri Konya ve Karaman başta olmak üzere birçok il ve ilçeyi fethettiler. Özellikle imparator, Konya'nın Türk hâkimiyetine girdiğini öğrendikten sonra daha fazla ileri gidemedi ve Türk ordularının dönüş yollarını kesmek amacıyla Sivas üzerinden Kayseri'ye geldi. Türk emir ve başbuğları ise Toros dağlarını aşarak Kuzey-Suriye'deki hareket üsleri olan Halep'e ulaşmayı başardılar⁵⁵.

1070'te İmparatorun doğu orduları başkumandanlığına atadığı Manuel Komnenos⁵⁶ Türk emirlerinin taarruzlarını durdurmağa çalıştı. Bu sırada Sultan Alp Arslan'a karşı isyankâr bir vaziyet almış olan Sultanın eniştesi Erbasgan, kalabalık Yabgulu/Yivek/Yavuk Türkmenlerinin başında olarak sultanın emriyle kendisini takip ve yakalamakla görevlendirilen Afşin ve diğer Türkmen emirlerinin önünden kaçarak batıya Kızılırmak kıyılarına kadar ilerledi. Erbasgan burada kendisinin yolunu kesmek isteyen Manuel'i şiddetli bir muharebede mağlup ederek Manuel ile birlikte birçok Bizans komutanını da esir etti. Fakat Afşin ve diğer beylerin geldiğini gelmekte olduklarını öğrenince esir ettiği Manuel ve diğer komutanlara hürriyetlerini geri verdi. Hatta kendisi de bu komutanlarla İstanbul'a gitti. Böylece ilk defa olarak bir Selçuklu prensi Bizans'a sığınmış oldu⁵⁷. Afşin Bey ise Kayser-Sivas bölgesindeki kaleleri yıldırım hızıyla akınlara uğrattıktan sonra Afyon, Denizli-Uşak bölgesine ulaştı. Burada Honas ve Laodikya'yı yağma ve istila ettikten sonra Marmara kıyılarına kadar akınlarını devam ettirdi. Buradan Bizans imparatoruna elçi göndererek asi şehzade ile birlikte Bizans'a sığınanların geri verilmesini istedi. Fakat onun bu isteği reddedildi⁵⁸.

Sultan Alp Arslan'ın ölümü ve Melik-şah'ın Büyük Selçuklu Devleti tahtına geçtiği 1072'de Malazgirt zaferini müteakiben yapılan Selçuklu-Bizans barış antlaşmasının Romanos Diogenes'in ölümü üzerine bozulması sebebiyle, Sultan Alp Arslan'ın emriyle Selçuklu şehzade ve emirleri Anadolu'da fetihlerine devam etmişlerdir. Başta Kutalmış oğulları Mansur, Süleyman, Alpilik ve Devlet başta olmak üzere Artuk, Tutak ve diğer Selçuklu emirleri, Kızılırmak'ı geçip Orta Anadolu yönünde fetihlere devam ettiler. Bunun üzerine yeni Bizans İmparatoru VII. Mihael Dukas, bu Selçuklu fetih hareketlerini durdurmak amacıyla Isaakios Komnenos ve kardeşi Aleksios'u Frank komutanlarından Ursel ile birlikte Anadolu'ya gönderdi⁵⁹. Bizans kuvvetleri Kayseri'ye gelince Ursel, aralarının açıldığı başkomutan Isaakios'a isyan ederek dört yüz atlısıyla Bizans ordusundan ayrılıp Sivas yönünde hareket etti. Türkmenlerin onu rahat bırakmamaları üzerine kuzeye çekildi. Onu yakalamak ve cezalandırmak amacıyla harekete geçen Isaakios, Kayseri bölgesinde, Selçuklu kuvvetleriyle giriştiği savaşta yenilgiye uğrayıp esir edildi. Kardeşi Aleksios ise gizlice ve tek başına Ankara'ya kaçtı. Öte yandan Isaakios, Bizans şehirlerinde topladığı paralarla kurtuluş akçasını ödedikten sonra Ankara'ya gelerek burada kardeşiyle buluştu ve İstanbul'a dönmek isteyen iki kardeş, İstanbul'a giderken, İzmit havalisini akınlara uğratan Türk kuvvetlerinin taarruzuna uğradılar ve kaçarak İstanbul'a gittiler. Ursel ise Sivas bölgesinde faaliyetlerini devam ettirerek Bizans kasabalarını yağma etmek-

55 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 69-70

56 Nikphoros Bryennios, Manuel Komnenos'u Anadolu ordularının başkumandanı olarak söylemektedir. Bkz. Nikphoros Bryennios, Tarihin Özü, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 44

57 Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 81; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 137-138; Bryennios, Tarihin Özü, s. 45; Yınanç, Türkiye Tarihi, s. 60

58 Yınanç, Türkiye Tarihi, s. 60-61

59 Yınanç, Türkiye Tarihi, s. 77; Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi. Ankara 1993, s. 99

le meşguldü⁶⁰. Ancak Artuk Bey'in Orta Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunması üzerine Ursel bölgede uzaklaşarak Sakarya ve İzmit havalisine gitmek zorunda kaldı⁶¹.

Öte yandan Artuk, Tutak, Afşin, Demleçoğlu Mehmet, Serhenkoğlu ve Duduoğlu gibi Selçuklu emirleri de özellikle Orta Anadolu yönünde fetih hareketlerini aralıksız sürdürmekteydiler. Bu durum karşısında ciddi bir endişeye düşen imparator Dukas, büyük bir ordunun başında amcası lonnes Dukas ve Nikephoros Botaniates'i hem isyan eden Ursel'i yakalamak ve hem de Selçuklu fetihlerini önlemekle görevlendirdi. Bunun üzerine Ursel'in üzerine giden Dukas, Sakarya Irmağı yörelerinde yaptığı savaşta mağlup olarak esir düştü (1073)⁶².

Bu arada Selçuklu başbuğlarından Artuk Bey büyük bir Selçuklu ordusunun başında İzmit ve çevresinde fetih hareketlerinde bulunuyordu. Durumun kritik bir hal alması üzerine Nikephoros Botaniates, asi Frank komutanına karşı Selçuklu başbuğu ile anlaşmak zorunda kaldı. Zira Ursel, lonnes Dukas'ı esir aldıktan sonra onu imparator ilan ederek Sapanca Dağına çekilerek İstanbul'u ele geçirme planları yapmaya başladı. Nikephoros işte bunun üzerine Selçuklu başbuğu ile anlaşarak, asi Ursel'e karşı Selçuklulardan yardım istemek zorunda kaldı⁶³. Bu durum bize artık Türklerin Anadolu'da etkili bir güç haline geldiklerini göstermektedir. Bunun üzerine derhal harekete geçen Artuk Bey, Sapanca Dağındaki karargâhında bulunan Ursel'e öncü kuvvetleriyle bir baskın yaptı. Daha sonra da asıl kuvvetlerle harekete geçerek Ursel'i bozguna uğrattığı gibi Ursel ile birlikte lonnes Dukas'ı da esir etti. Fakat çok geçmeden Selçuklu Başbuğu, kurtuluş akçası karşılığında Ursel'i Franklarla, lonnes Dukas'ı ise imparatora teslim etti. Bu durum karşısında lonnes Dukas İstanbul'a giderken, Ursel Amasya taraflarına gelerek bu bölgeden topladığı kuvvetlerle yeniden isyana başladı. Hatta kendi üzerine gönderilen Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğrattı⁶⁴. Böylece Türkler hiçbir engel ile karşılaşmadan İzmit'e ve Marmara sahillerine kadar ilerlediler⁶⁵.

Böylece bir yandan Selçuklu fetihleri, öbür yandan Ursel'in sürüp giden isyanı karşısında Bizans'ın tehlikeli bir duruma düşmekte olduğunu gören imparator, daha sonra Bizans tahtına oturacak olan Aleksios Komnenos'u, doğu ordusu başkumandanlığına getirerek Anadolu'ya gönderdi. Bunu haber alan Ursel, kuvvetleriyle birlikte Amasya yörelerinde harekâta bulunan Selçuklu başbuğlarından Tutak'ın yanına gelerek Bizans'a karşı onunla ittifak yaptı. Öte yandan Amasya yakınlarına kadar gelen Aleksios, Tutak Bey'in, Ursel ile ittifak yaptığını haber alınca hemen harekete geçerek Tutak⁶⁶ Bey'le irtibata geçerek ilişki kurdu. Anna Komnena'ya göre, Aleksios Komnenos, Tutak Bey'e haber göndererek, "senin Sultanınla benim imparatorum birbirinin dostudur... Şimdi senin güçlü koruyuculuğuna sığınarak bana saldırıyor. Güçlendiği zaman da sana saldıracak. Ursel/Russel'i yüklü bir para karşılığında tutuklayıp bana göndermelisin"⁶⁷. Böylece Selçuklu hâkimiyeti altındaki bölgeler ile Bizans'a ait bölgeleri tahrip ederek yağma eden Ursel yakalanarak, Tutak Bey tarafından fidye ve değerli armağanlar karşılığında Aleksios'a gönderdi. Böylece Bizans için ciddi bir tehlike haline gelen Ursel, Tutak Bey'in yardımı sayesinde ortadan kaldırıldı. Bütün bu olaylar devam ederken Selçuklu orduları

60 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 77; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 99

61 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s. 51

62 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 77; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 99-100

63 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 100

64 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 100

65 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 52; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s.89

66 Anna Komnena'da Tutuş Bey

67 Anna Komnena, Alexiad, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 18

İzmit bölgesinde faaliyetlerini devam ettiriyorlardı⁶⁸.

Malazgirt Zaferinden sonra Kutalmış oğulları Mansur, Süleyman, Alp-İlek ve Devlet Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethine memur edildiler. Süleyman-şah Fırat ırmağı boylarında Birecik'i kendisine merkez yaparak Urfa yörelerinde fetihlerde bulunmaktaydı. Böylece Süleyman-şah tarih sahnesinde burada ortaya çıktı. Daha sonra kardeşi ve amcasının oğlunun Suriye'de faaliyette bulurken tutuklanmaları üzerine onları kurtarmak amacıyla Kuzey Suriye taraflarına indiyse de tekrar Anadolu'ya dönerek fetihlere yeniden başladı. Kısa süre içerisinde Orta Anadolu üzerinden yukarıda Selçuklu ordularının faaliyette bulduklarını gördüğümüz Marmara Deniz'i sahillerine kadar ilerledi. Bizans'ın içinde bulunduğu taht mücadelelerinden yararlanarak Böylece İzmit ve çevresini fethettikten sonra O, 1075'de Bizans başkenti İstanbul'un yanı başındaki büyük ve tarihi bir Bizans kenti olup, sağlam surlara sahip bulunan İznik'i fethetti. Burayı, temellerini atmakta olduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmak suretiyle Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na tabi olarak devletini kurdu⁶⁹.

Süleyman-şah, İznik'e yerleştikten sonra Bizans'ın uğradığı buhrandan ve zayıf imparator Mihael Dukas'a karşı çıkan isyanlardan faydalanarak suretle devletini genişletmek ve kuvvetlendirmek imkânını buldu. Gerçekten de bu sırada Bizans'ın Rumeli ordusu 1075'de toptan ayaklandı ve ordunun kumandanı Nikephoros Briyennios, Edirne'de kendini imparator ilan ederek (1077) İstanbul üzerine yürüdü. İmparator, bu tehlikeli durumda hapisten çıkardığı Russel'i, Aleksios ile birlikte ona karşı gönderdi. Bu sırada Anadolu'da bulunan orduların kumandanı Nikephoros Botaniates'de harekete geçerek-daha önce Bizans'a sığınan Büyük Sultan Alp Arslan'ın ablası Gevher Hatun'un eşi El-Basan/Kurtcak ile birleşerek Kütahya'dan İzmit'e doğru ilerlemeye başladı. Fakat Türk ordularından korktuğu için geceleri ilerleyen Botaniates, İznik önlerinde sarılma tehlikesi karşısında El-Basan'ı amcasının oğlu olan Süleyman-şah'a gönderdi. El-Basan, Süleyman-şah'ı ikna etmiş olacak ki, Türkiye Selçuklu Sultanı müsait şartlar dolayısıyla müttefiki imparator Mihael yerine Botaniates'le anlaşmayı tercih etti⁷⁰. Bu sayede imparatorluğunu ilan eden Botaniates, Mansur ve Süleyman-şah'tan askeri yardım aldıktan sonra İstanbul'a doğru hareket etti ve 1078'de tahtı ele geçirdi. Yeni imparatorla birlikte Türk askerleri Üsküdar'da çadırlarını kurarak bir bayram şenliği içinde eğlenmişlerdir⁷¹.

1079 ve 1080 yıllarında Türk fetihleri Akdeniz ve Adalar Denizi kıyılarına kadar ulaştı. Bu sırada Bizans ileri gelenlerinden biri olan ve İstanköy adasındaki malikânesinde yaşamakta olan Nikephoros Melissenos, Adalar Denizi sahillerine kadar gelen Türk başbuğlarıyla münasebetler tesis etmiş ve bu dostluk kurarak tahtı ele geçirmek için faaliyetlere başladı. Hatta kendisini imparator ilan eden Melissenos, Türk kuvvetlerinden yardım alabilmek için, Türkler tarafından fethedilen şehirleri Türklere teslim etti. Bu surette *Frigya* ve *Lidya* (bakılacak) şehirleri tamamen Türklerin eline geçmiş olduğu gibi *İonya* ve *Kayra* havalisindeki şehirlerin bir kısmı da Türklerin eline geçti. Bunun karşılığında Melissenos, Türklere aldığı yardımcı kuvvetler sayesinde ve İstanbul üzerine yürümeğe hazırlanmaya başladı. İmparator Nikephoros Botaniates, bu yeni rakibinin üzerine Rumeli ordusunu Anadolu'ya geçirerek İkonnes'i, ordunun başkomutanlığına getirdi. Bunun üzerine Melissenos'ta öteden beri dostluk kurduğu Türkiye Sultanı Süleyman-şah'tan yardım istedi. Bizans imparatorluk ordusu ilerleyerek İznik'i kuşattı. Kuşatma bir hafta kadar sürdü. Bu esnada Süleyman-şah büyük bir kuvvetle

68 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 100-101

69 Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 116-117; Sevim, Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 92

70 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 55

71 Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 55

Melissenos'un yardıma geldi. Türk ordusunun gelmesi üzerine Bizans ordusu geri çekilmeye başladılarsa da Türk ordusu tarafından takip edilmeye başlandılar. Nihayet Süleyman-şah'ın da gelmesi üzerine Bizans ordu Türklerle savaşı kabul etti. Yapılan savaşta Türk ordusu Bizans ordusunu mağlup etti⁷². Türk ordusu Melissenos ile birlikte Kadıköy'e gelip yerleşti. Fakat ondan daha erken davranan Aleksios Komnenos 1081'de imparatorluğunu ilan etti⁷³.

Bu durum Türklerin her tarafta yayılmalarına ve henüz fethedilmeyen yerlerin ele geçirilmesine neden oldu. Süleyman-şah, az sonra bütün Marmara sahillerine hâkim oldu. Başta İzmit olmak üzere birçok şehir kendiliğinden Türk hâkimiyetini kabul etti. Bir müddet sonra Süleyman-şah, bütün Kocaeli yarımadasını hiçbir mukavemet görmeden geçerek İstanbul Boğazı'na geldi. Üsküdar ve Kadıköy dâhil olmak üzere Boğaz'ın Anadolu sahiline hâkim oldu. Süleyman-şah, Boğaz'ın Anadolu sahillerinde gümrük daireleri tesis ederek gelip geçen gemilerden vergi almaya başladı⁷⁴.

Süleyman-şah fetihlerine devam ederek bütün Kapıdağ Yarımadası'nı ve Marmara havzasındaki diğer kasabaları birer birer fethederek Çanakkale Boğazına kadar fütuhatını genişletti. Türk ordusu, Boğaz'ın Anadolu sahillerine yerleşmiş bulunuyordu. İstanbul ve Rumeli'ye karşı tedbirleri hissedilir bir şekil almaya başlayınca Bizans İmparatorluğu büyük bir buhran ve heyecan içinde kaldı. Bu sırada Bizans'ın Rumeli'deki ordusu, İstanbul'a doğru yürüyerek kendi kumandanları olan Aleksios Konxmnenos'u imparator ilan ederek tahta çıkardılar. Türkleri Boğazdan ve Marmara sahillerinden geriye atmak isteyen ve bunun için bütün ömrü boyunca çalışan ve Haçlıları İstanbul'dan doğuya getirmeğe çalışan bu yeni imparator, daha cülusundan itibaren Türkiye Selçuklu Sultanı ile kâh dostluk ve kâh düşmanlık yaparak münasebeti geliştirdi. İmparator, korsanlık yaptırarak Türkleri İstanbul Boğazı'ndan geri çekilmeye mecbur etmiş ve ondan sonra da Sultan Süleyman-şah'a müracaat ederek muayyen bir miktarda vergi vermek karşılığında barış istemişti. Kocaeli Yarımadası'ndan İzmit Körfezi'ne akan Dragos Çayı Türk-Bizans devletleri arasında hudut olarak kararlaştırıldı ve barış antlaşması imzalandı⁷⁵. Osman Turan'a göre; "Süleyman-şah'ın ölümüne kadar devam eden bu anlaşmaya göre artık Selçuklular, Boğazdan Dragos Çayına çekilmekle beraber Marmara sahillerine kadar olan bütün Anadolu'ya sahip olduklarını Bizans'a tasdik ettirmişlerdir. Böylece büyük bir siyasi ve hukuki netice elde etmişlerdir. Bu antlaşma ile Bizans İmparatoru bütün Anadolu'yu Süleyman-şah'a terk etmiştir"⁷⁶. Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetinde Kocaeli Yarımadası, Bolu ve Bursa ve İznik bizzat sultanlar tarafından yönetilmiş bir idari bölge olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷.

Süryani Mihael; "Süleyman İznik ve İzmit şehirlerini alarak oralarda hüküm sürdü. Bütün memleket Türklerle doldu. Bunu öğrenen Bağdat halifesi ona sancak ve diğer şeyler gönderip onu taçlandırdı ve sultan ilan etti. Böylece Türklerin Türkistan dışında biri Horasan'da ve öteki de Roma (Anadolu) ülkesinde olmak üzere iki hükümdarı oldu"⁷⁸.

72 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 87

73 Anna Komnena, Alexiad, s.124; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 61

74 Anna Komnena, Alexiad, s. 124; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 87-88; Sevim, Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 422

75 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 91-92

76 Anna Komnena, Alexiad, s. 126; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 62

77 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 158

78 Süryani Mihael, Chronique, III, s. 172.

KAYNAKÇA

- Ahmed B. Mahmud, *Selçuk-nâme*, Hzl. Erdoğan Merçil, I, İstanbul 1977.
- Anna Komnena, *Alexiad*, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Aristakes, *Aristakes Lastivertc'ís History*, New York, 1985.
- El-Hüseynî, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çvr. Necati Lügal, Ankara 1999.
- Grousset, Rene, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çvr. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005.
- Gürcistan Tarihi*, Çvr. Hrand D. Andreasyan, Yay. Hzl. Erdoğan Merçil, Ankara 2003.
- İbn'ul-Esir, *El Kâmil Fit-Tarih*, IX, Çvr. A. Özaydın, İstanbul 1987.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Türk Fütuhât Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1971.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara 1992.
- Nikphoros Bryennios, *Tarihin Özü*, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Reşid ed-Din Fazlullah, *Cami'ü't-Tevarih*, II/V, Ankara 1999.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993.
- Süryani Mihael, *Chronique*, III.
- Toksoy, Ahmet, "Anadolu'nun Fethinde Pasinler Savaşının Yeri ve Önemi", *Türk Yurdu*, S. 294, XXXII.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1996.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çvr. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I, Ankara 2003.

